

על החורבן ועל הדילמות הדמוקרטיות

אחת הקינות הקלאסיות הנקראת בתשעה באב: "אש תוקד בקרבי..." מבטאת בשורותיה את הניגוד שבין הגאולה: "בצאתי ממצרים" לבין הגלות: "בצאתי מירושלים". הקינה מסתיימת בתקווה: "שֶׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה, וְנֶס וְנִסְיָנוֹת, בְּשׁוּבִי לִירוּשָׁלַיִם". ואכן, מאז קום המדינה מתלווית באוזני שורה חדשה, של שמחה והלל: "בצאתי מאשוויץ – בשובי לירושלים". השנה, תתנגן באזני שורה נוספת, נוגה ועצובה על גלות חבל קטיף. אני מהרהר על שורה בלתי כתובה זאת, דווקא על רקע פרשת 'דברים', הנקראת לפני תשעה באב. שלא כספרים הקודמים, 'דברים' הוא ספר הממוקד בפוליטיקה. על הדילמות והפרדוקסים שהפוליטיקה שמה בפנינו, רוצה אני להתייחס כאן.

הדילמות של התחבורה הציבורית

המשטר הפוליטי הראוי הוא הדמוקרטיה. אין בכך ספק. אך דמוקרטיה מהי? רבים מביטים עליה מבעד למשקפיים ליברליות. הם תופסים את המדינה כרשת כבישים בה נעות מכוניות פרטיות כשכל נהג קובע את מטרותיו על פי רצונו. על הממשלה מוטלת החובה למנוע תאונות דרכים ואם אפשר גם פקקי תנועה. איש באמונתו ובמכוניתו יחיה.

זהו דגם מופלא אך בלתי מספיק. אילו המציאות הייתה כזאת, לא היינו זקוקים אלא לשופטים עליונים ומנהל יעיל. אולם קיימות בעיות משותפות שעלינו לפתור. כיצד עלינו למנוע את הסכנות המאיימות על רשת הכבישים כולה, פגעים שמקורם בטבע או איומיהם של אויבים חיצוניים? כיצד לקבוע את סדרי הכלכלה והחברה? כיצד לדאוג לאותם האנשים שאינם מסוגלים לנהוג או לשלם עבור הדלק? אכן, החברה נזקקת גם לתחבורה ציבורית ועליה להגדיר יעדים ולקבוע מסלולים לכלל. מתוך כך נוצרות התנגשויות בין התחבורה הציבורית והפרטית. הדואגים לצלם המכוניות הפרטיות, מזדעזעים כל פעם שמישהו מעיז לדרוש מסלול מיוחד לתחבורה הציבורית, או אפילו זכות קדימה לאוטובוסים. אך מה נעשה והדאגה לזכויות הפרט הן מרכיב עקרוני של חיינו, אך לא בלעדי, עובדה שהמשקפיים הליברליות אינן מצליחות לראות.

אולם בכך לא די. התחבורה ציבורית יוצרת דילמות חדשות. נתאר לעצמנו קבוצה הנוסעת ברכב משותף, והחייבת לעזוב בחשכת הליל, מקום מסוכן בדרך הררית ומפותלת. הפעילות המאוחדת של כולם חשובה, אלא שאחד הנוסעים משוכנע שהמסלול שנקבע ייגמר באסון, בעקבות מפולת שהתרחשה בדרך, מפולת שרק הוא יודע עליה. איך הוא יודע? מה זה משנה?!

מספיק להניח שנוסע זה משוכנע בתכלית השכנוע, שהמסלול שנקבע מהווה פסק דין מוות לנוסעים בו. מה עליו לעשות? זכותו וחובתו למחות, להסביר ולנסות לשכנע. הוא ניסה זאת ללא הצלחה. או אז עומדות בפניו שלוש, ורק שלוש, אפשרויות פעולה:

(א) מצפונו מחייב אותו להציל את רעיו, אפילו נגד רצונם. עבורו זאת משימה מוסרית ממדרגה ראשונה, אף אם הוא ישיג אותה באלימות, למשל, על ידי פגיעה בכלי הרכב או בנהג המפעיל אותו. זהו 'הקנאי'.

(ב) יצר ההישרדות שבו דוחף אותו לעזוב את רעיו, ולברוח כדי להציל את נפשו. הוא 'היורד-העריק'.

(ג) הרגשת האחריות שבו מביאה אותו להכרה במחויבות ההדדית. הקבוצה זקוקה לו. אֶמְנָה בלתי כתובה מחייבת אותו להמשיך במאמץ המשותף, אף אם פירושו - התאבדות. הוא ה'דמוקרטי'.

אולי הציווי הדמוקרטי להתאבד לא יזעזע את הקנאים לצלם האדם. אולם הדמוקרטיה מצווה גם לרצוח. נחשוב על רופא מרדים, היחיד באזור, השותף בצוות העומד לבצע ניתוח מסוכן. נתוני הבדיקות אינם חד-משמעיים, אולם הרופא המרדים בעקבות ניסיונו, משוכנע שהניתוח יגרום למותו הוודאי של החולה. האם מותר לו להשתתף בניתוח ול"הרוג" את החולה? או שמא ניתן לו, וממילא לכל רופא, זכות וטו על ביצוע ניתוחים. בפנינו עומדות שוב שלוש החלופות שהזכרנו לעיל. הפתרון הדמוקרטי פירושה קבלת עולה של החלטת הכלל, גם אם בעינינו נתפסת כבלתי מוסרית בהחלט.

שתי הסכנות

העמדה הראשונה, הקנאות המצפונית, יכולה להתבטא למשל, בפגיעה במבנים שעל הר הבית, העלולה לגרור תהליכים פוליטיים שליליים מרחיקי לכת. היא מתגשמת גם בקצה השני של הקשת, בפעילותו של מרגל אטומי הפוגע באסטרטגיה מדינית וביטחונית חיונית. לדעתי, הד לחטאים מעין אלה מצוי גם בפעילותם של פרופסורים ישראלים מצפוניים השותפים ביזמת חרם על המוסדות האקדמיים הישראלים בגלל "פשעי ישראל" בשטחים. וכן כאשר חשובים ומכובדים מנהלים מדיניות חוץ אלטרנטיבית, או גורמים לדמוניזציה של יריביהם הפוליטיים בדעת הציבור העולמית. באיזה זכות מפילים אותי, מימין ומשמאל, למצבים של מלחמה או לשלום שבהכרזתם לא הייתי שותף, לא ישיר ולא עקיף. אלה הם פשעים נגד הממלכתיות, הנעשים על ידי נבלים ברשות התורה או נבלים ברשות החוק.

העמדה השנייה היא עמדתו של הבורח או היורד. עד היום קשה לי להבין כיצד נציגי קהלים שאינם משרתים בצבא משתתפים בהכרעות על מלחמה ושלום. אינני מבין כיצד אדם

שמשוכנע ש"יש גבול", ובשם גבול זה הוא מסרב להשתתף בפעילות הקולקטיבית, מרשה לעצמו להשתתף בהחלטות הכלל. אמנם כן, ייתכן ואנו יכולים להרשות לעצמנו ולבוא לקראת "סרבני מצפון". אלא שבמותרות אלו יש פסול מוסרי איום. כשאנו חייבים לעשות פעולות שיש בהם חילול שבת למען חולה, "אין עושין אותן לא על ידי גויים, ולא על ידי קטנים... אלא על ידי גדולי ישראל, וחכמיהם" (הרמב"ם הלכות שבת ב, ג). בצורה פרדוכסלית נראה לי ששרות בשטחים ופינוי יישובים, חייבים להיעשות דווקא על ידי אנשי מוסר ואמונה, מימין וגם משמאל.

שלא כדמוקרטיה האוטופית והאווילית של שומרי זכויות המכוניות הפרטיות בלבד, הדמוקרטיה האמיתית היא עצובה. היא "דמוקרטיה בדיעבד", הפחות גרועה בין האפשרויות החפוליטיות. ההלכה מחייבת אותי לכתחילה. אך בפוליטיקה הריאלית, שולט ה"בדיעבד". על המאמין להיאבק, למחות ולהתריע, אך לשמור על אחדות העם והמדינה, ומעל לכל להימנע מלהרים יד על אח. קל להבין את הייאוש, אך אולי על כך "היה רבי אלעזר הקפר אומר [אהוב את] השלום ושנא את המחלוקת. גדול השלום שאפילו עובדין עבודת אלילים ויש שלום ביניהן, כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהן שנאמר (הושע ד, יז): חֲבוֹר עֲצָבִים אֶפְרָיִם - - הִנֵּחַ לוֹ" (דרך ארץ זוטא, פרק ט). מאמר מוזר. במקורות הוא מופיע בכמה נוסחים שונים. לפנינו – נוסח רדיקלי ביותר. אם לא ינותק החיבור, דהיינו אחדות העם, לא יעניש אותנו הקב"ה לא יעניש אותנו על העבירה שבידנו. סיום האמרה הוא חד-משמעי: "אם יש ביניהן מחלוקת מה נאמר בהן? (הושע י, א): חֶלֶק לָבָם עֲתָה יֵאָשְׁמוּ. בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב", חס וחלילה. ההוכחה, תשעה באב. המחלוקות המצפוניות גרמו למלחמת אחים בעצם ימי המצור.

בהיסטוריה המדינית הישראלית יש לדעתי שתי טראומות פוליטיות איומות: רצח רבין ופרשת אלטלנה. רצח רבין הוא תוצאה של מי שחשב שהוא רשאי להרוג את הנהג כדי למנוע מה שנתפס במצפנון כאסון. פרשת האונייה אלטלנה היא תוצאה של דמוניזציה של היריב, ראייתו כסכנה קיומית והתרת דמו. אינני מאמין שהיו חייבים להפציץ את אלטלנה. אולי כן. אך העובדה שאלו שנמלטו מהאונייה בשחייה נורו, היא כתם נורא על אלו שנתנו את ההוראה ועל אלו שהוציאו אותה לפועל. בפני שתי הסכנות מעין אלו עומדים אנו שוב היום. תשעה באב הוא פעמון אזהרה הקורא לנו: עצור!